ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ
RA TAVUSH MARZ

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ
RA TAVUSH MARZ

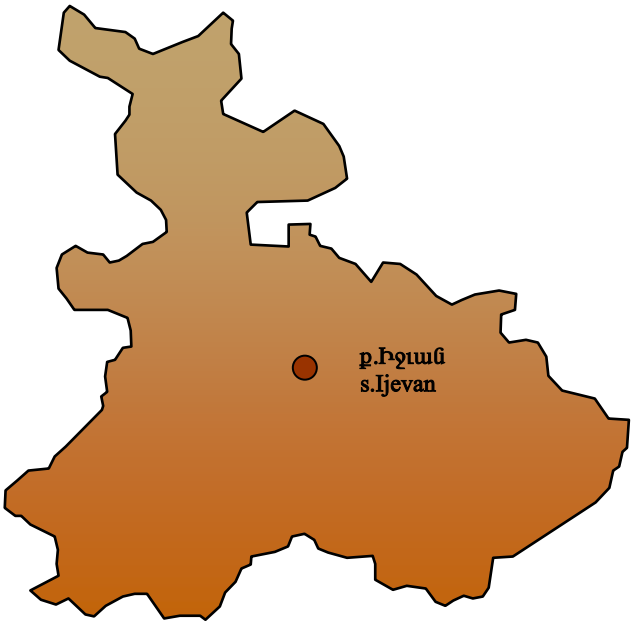

Մարզկենտրոնը՝ ք. Իջևան	*Marz centre Ijevan town*
Տարածաշրջանները	***Territories***
Իջևան,	Ijevan,
Տավուշ,	Tavush,
Նոյեմբերյան,	Noyemberyan,
Դիլիջան	Dilijan
Քաղաքները՝	***Towns***
Իջևան,	Ijevan,
Նոյեմբերյան,	Noyemberyan,
Այրում,	Ayrum,
Բերդ,	Berd,
Դիլիջան	Dilijan

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: **Մարզը** հարավ-արևելքում և հարավում **սահմանակից է** ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ ՀՀ Լոռու մարզին և **պետական սահմանով**՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին:

RA Tavush marz is situated in the north-eastern part of the Republic of Armenia. In the South-East and South the ***marz borders*** with RA Gegharqunik and Kotayk marzes, in the West it borders with ***RA Lori marz*** and Georgia, in the North and East – Azerbaijan.

Տարածքը Territory	2704 քառ. կմ/ sq. km
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը Territory share of the marz in the territory of RA	9.1 %
Քաղաքային համայնքներ Urban communities	5
Գյուղական համայնքներ Rural communities	57
Քաղաքներ Towns	5
Գյուղեր Villages	60
Բնակչության թվաքանակը 2008թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Population number as of January 1, 2008	134.2 հազ. մարդ/ ths. persons
այդ թվում՝ *including*:	
քաղաքային urban	52.6 հազ. մարդ/ ths. persons
գյուղական rural	81.6 հազ. մարդ/ ths. persons
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of urban population size	39.2%
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը, 2007թ. Share of marz population size in RA population size, 2007	4.2%
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր (2007թ. հուլիսի 1-ի դրությամբ) Agricultural land (as of 1st July, 2007)	112115 հա/ ha
այդ թվում՝ վարելահողեր *including* - arable land	25415 հա/ ha

Մարզի կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ՝ 390մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրղուզ լեռն է՝ 2993 մ:

ՀՀ Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1900-2000 ժամ է: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները՝ մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, ստորերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը՝ Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

Մարզի ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին (դենդրոպարկը): Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհ) չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

Մարզի կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս-Թբիլիսի-Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան-Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը: Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ափով անցնում է Երևան-Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

2007թ.-ին մարզի ***տնտեսության*** հիմնական ճյուղերի տեսակարար կշիռները հանրապետության համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն՝ 0.6 %,
- գյուղատնտեսություն՝ 5.6 %,
- շինարարություն՝ 0.7 %,
- մանրածախ առևտուր 1.1%,
- ծառայություններ՝ 0.5 %:

Մարզը հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբու-

Aghstev river flows to the south-east through the ***marz*** centre. The nearest point to the sea level (the highest point of RA relief) is situated near the Debedavan village (390 m), the highest point - Murghuz mountain (2993 m) of Miapori mountain range.

RA Tavush marz is extended on the external line of Small Caucasus mountain ranges (Virahayots, Gugarats and Miapor mountains) and is situated in the moderate damp region of the Republic of Armenia. Annual duration of the sun radiance is 1900-2000 hours. Summers are warm, winters - mild. Rivers belong to the Caspian sea (Kur river) basin and live on thawed, underground, rainy waters. The natural lake is Parz lake that is situated near the Dilijan. Joghaz, Hakhum, Tavush, Aygedzor and Ijevan reservoirs were situated here too.

The marz nature is wonderful. Mixed forests comprise 40.3% of total surface that are striking by variety of fauna and flora, incomparable monuments of natural inheritance. Dilijan state preservation and Ijevan forest garden (arboretum) have been created in the Aghstev basin with a purpose of keeping the situation created by nature, more enrichment and receiving new kinds in local conditions. Climatic conditions (mild climate, mountainous clear air rich with oxygen, mineral medicinal waters, forests, mountainous land rich with herbs) of marz and, in particular, Aghstev valley are extremely favourable for the organization of population rest, recovery of health and promotion of international tourism.

The marz is comparatively poor with useful minerals. Bentonite clay, limestone, lithographic stone, dolomite, felsites are of marz importance. Aghstev river valley is rich with mineral waters that are bottle filled as well.

The Northern Caucasus-Tbilisi-Yerevan gas-bearer goes through the ***marz*** centre. 146 km interstate, 253 km of republican importance roads are extended through the marz. 70 km part of Ijevan-Hrazdan railway goes through the Aghstev gorge. 7 km part of Yerevan-Tbilisi railway goes through the Northern border lengthwise, Debed bank.

In 2007 the share of ***economy*** main branches of RA Tavush marz in total volume of correspondent branches of the republic comprised

- industry 0.6 %,
- agriculture 5.6 %,
- construction 0.7 %,
- retail trade 1.1 %,
- services 0.5 %.

Marz is pronounced agricultural districts of the republic. In animal husbandry the main branches are cow and pig breeding and in plant growing the most developed brances are grain and grape growing. During

ծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Ծրագրեր են իրականացվում պտղատու այգիների վերականգնման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

last years beekeeping develops too.

Մարզի ***արդյունաբերության*** առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել գերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են արտահանվում գինիներ,հանքային ջուր, քարե և փայտե արտադրատեսակներ:

The main branch of ***economy*** of the marz is manufacturing. The food industry and woodworking continue to be a leading branches of industry. Wine, mineral waters, stone and wood products are exported to external markets.

Բեռնատարևուղևորափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Freight and passenger transportations in the marz are implemented by road transport.

Մարզկենտրոն Իջևան քաղաքը (2007թ. տարեվերջին՝ 20.5 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 133 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը:: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքը հայտնի է նաև գորգագործությամբ:

RA Tavush marz centre is Ijevan town (in 2007 20.5 ths. inhabitants) The distance from Yerevan is 133 km. It is the administrative, industrial, education and cultural centre and transport junction of the whole north-eastern part. The main trend of town industry is manufacturing (particularly, woodworking, production of food, mineral water and wine). Ijevan town is also known by carpet making.

Դիլիջան քաղաքի (2007թ. տարեվերջին՝ 15.6 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 99 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը:

The distance of ***Dilijan,*** resort town from Yerevan is 99 km. Population comprised 15.6 ths. persons in the end of 2007. The main trend of town industry is manufacturing, in which the food and beverages production is separated. “Dilijan Frolova” mineral water has received wide recognition.

Նոյեմբերյան քաղաքի (2007թ. տարեվերջին՝ 5.5 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 187 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է:

The distance of ***Noyemberyan town*** (5.5 ths. inhabitants in the end of the year 2007) from Yerevan is 187 km. Agriculture has an essential role in the town’s economic life, the main trend of which is field-crop cultivation and animal husbandry.

Այրում քաղաքի (2007թ. տարեվերջին՝ 2.4 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 206 կմ է:Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղվածությունը մանրածախ առևտուրն է: Աշխատանքներ են տարվում Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկման ուղղությամբ:

The distance of ***Ayrum town*** from Yerevan is 206 km (in the end of 2007 population number comprised 2.4 ths. inhabitants). The town is located near station, and the main job of population is retail trade.

Բերդ քաղաքի (2006թ. տարեվերջին՝ 8.6 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 202 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում գերակշռողը բազմաճյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը:

The distance of ***Berd town*** (8.6 ths. inhabitants in 2007) from Yerevan is 202 km. The main trend of town industry is multibranch agriculture, wich is separated by small cattle husbandry and field-crop cultivation.

ՄԱՆՐԱԾԱԽ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ
RETAIL TRADE UNITS

	Քանակը Number			
	2005	2006	2007	
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	835	862	864	Retail trade units, total
այդ թվում՝				*including*
խանութներ	351	447	446	shops
կրպակներ	443	361	372	kiosks
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	2	2	2	markets of agricultural produce
սպառողական ապրանքների շուկաներ	2	2	2	markets of consumer goods
առևտրի այլ օբյեկտներ	37	50	42	other trade units

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
EDUCATION ESTABLISHMENTS

	Քանակը Number			
	2005	2006	2007	
Հաստատություններ, ընդամենը	153	151	149	Establishments, total
որոնցից՝				*including*
նախադպրոցական պետական	44	44	43	pre-school establishment
հանրակրթական պետական դպրոցներ	79	82	80	state general education school
հանրակրթական ոչ պետական դպրոցներ	5	-	1	non-state general education school
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ,մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	17	16	16	music and art school youth creative (cultural) centre
պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	5	6	6	state secondary specialized education establishment
ոչ պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	1	1	1	non-state secondary specialized education establishment
պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղեր	2	2	2	banches of state hugher education establishments
ոչ պետական բարձրագույն ուսումնական	-	-	-	non-state higher education establishment

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ
URBAN COMMUNITIES

Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը	Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2008թ. հունվարի 1-ի դրությամբ*, մարդ Population de jure number as of January 1*, 2008, people
Իջևան	Ijevan	ք. Իջևան	t. Ijevan	20509
Բերդ	Berd	ք. Բերդ	t. Berd	8561
Դիլիջան	Dilijan	ք. Դիլիջան	t. Dilijan	15656
Նոյեմբերյան	Noyemberyan	ք. Նոյեմբերյան	t. Noyemberyan	5529
Այրում	Ayrum	ք. Այրում	t. Ayrum	2381

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ
RURAL COMMUNITIES

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը** 2008թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ Population de jure number** as of January 1, 2008, people
1	Ազատամուտ	Azatamut		2644
2	Ակնաղբյուր	Aknaghbyur		435
3	Աղավնավանք	Aghavnavank		282
4	Աճարկուտ	Acharkut		182
5	Այգեհովիտ	Aygehovit	•Այգեհովիտ / Aygehovit •Կայան / Kayan	3428
6	Այգեձոր	Aygedzor		2608
7	Այգեպար	Aygepar		605
8	Աչաջուր	Achajur		4447
9	Արծվաբերդ	Artsvaberd		3267
10	Արճիս	Artchis		1109
11	Բագրատաշեն	Bagratashen		2833
12	Բաղանիս	Baghanis		766
13	Բարեկամավան	Barekamavan		500
14	Բերդավան	Berdavan		3278
15	Բերքաբեր	Berkaber		527
16	Գանձաքար	Gandzakar		3475
17	Գետահովիտ	Getahovit		2043
18	Գոշ	Gosh		1155
19	Դեբեդավան	Debedavan		658
20	Դեղձավան	Deghdzavan		244
21	Դիտավան	Ditavan		327
22	Դովեղ	Dovegh		570
23	Ենոքավան	Enokavan		494
24	Զորական (նախկինում՝ Վերին Քյորփլու)	Zorakan (formerly Verin Qyorplu)		1044
25	Թեղուտ	Teghut		1421
26	Իծաքար	Itsakar		306
27	Լճկաձոր	Lchkadzor		402
28	Լուսահովիտ	Lusahovit		390
29	Լուսաձոր	Lusadzor		697
30	Խաշթառակ	Khashtarak		1782
31	Խաչարձան	Khachardzan	•Խաչարձան/ Khachardzan •Գեղատափ/ Geghatap •Ճերմակավան/ Tchermakavan	405
32	Ծաղկավան (Իջևանի տարածաշրջան)	Tsaghkavan (Ijevan region)		557

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը** 2008թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ Population de jure number** as of January 1, 2008, people
33	Ծաղկավան (Տաուշի տարածաշրջան)	Tsaghkavan (Tavush region)		958
34	Կիրանց	Kirants		298
35	Կոթի	Koti		2270
36	Կողբ	Koghb		4328
37	Հաղարծին	Haghartsin		4022
38	Հաղթանակ	Haghtanak		1180
39	Հովք	Hovk		409
40	Մոսեսգեղ	Mosesgegh		2046
41	Նավուր	Navur		1157
42	Ներքին Կարմիր աղբյուր	Nerkin Karmir aghbyur		1105
43	Նորաշեն	Norashen		1746
44	Ոսկեպար	Voskepar		880
45	Ոսկեվան	Voskevan		1405
46	Չինարի	Chinari		1279
47	Չինչին	Chinchin		687
48	Չորաթան	Choratan		1060
49	Պառավաքար	Paravakar		1735
50	Պտղավան	Ptghavan		874
51	Ջուջևան	Jujevan		612
52	Սարիգյուղ	Sarigyugh		1253
53	Սևքար	Sevkar		2037
54	Վազաշեն	Vazashen		830
55	Վարագավան	Varagavan		719
56	Վերին Կարմիր աղբյուր	Verin Karmir aghbyur		1837
57	Տավուշ (նախկինում՝ Թովուզ)	Tavush (formerly Tovuz)		1568

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ԹԱՂԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2007թ.
SOME SOCIAL INDICATORS OF DISTRICT COMMUNITY WITH 10000 POPULATION IN RA TAVUSH MARZ, 2007

	Ընդամենը Total	*նրանցից՝ including:*		
		կանայք[1] women[1]	տղամարդիկ[1] men[1]	
Բնակչությունը, մարդ	10000	5089	4911	Population, person
Ծնվածներ, մարդ	125	61	64	Births, person
Մահացածներ, մարդ	101	53	48	Deaths, person
Ամուսնություններ	53	X	X	Marriages
Ամուսնալուծություններ	6	X	X	Divorces
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակմակերեսով,քառ.մ	32.0	X	X	Total area of housing stock provided per inhabitant, square metre
Կրթության ոլորտ. հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝				Education sphere, attendance to education establishments, person
նախադպրոցական	150	76	74	pre-school
հանրակրթական	1381	677	704	schools of general education
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան-ստեղծագործական կենտրոններ	119	84	35	musical, art schools, creative centers for children
միջին մասնագիտական	107	57	50	secondary
բարձրագույն մասնագիտական	123	63	60	higher
Առողջապահության ոլորտ՝				Public health sphere
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	21286	…	…	annual attendance to polyclinic during the year (number of attendances)
Մարզիկներ, մարդ	57	11	46	Athletes, person
Զբաղվածներ, մարդ	3668	…	…	Employed, person
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-	of which - in Science establishments
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-	of which - doctors of Science
գիտության թեկնածուներ	-	-	-	candidates of Science
ուսուցիչներ	157	127	30	teachers
բժիշկներ	19	…	…	physicians
միջին բուժանձնակազմ	52	…	…	paramedical personnel
Գործազուրկներ /պաշտոնապես գրանցված/, մարդ	331	223	108	Unemployed /officially registered/ person
Սոցիալական ապահովության ոլորտ				Social insurance sphere
ընդանուր կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1940	…	…	total pensioners/ as of the end of the year/ person
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	484	X	X	families that get poverty family benefit and one-time benefit
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում				Annual attendance during the year
գրադարան	23857	…	…	library
թատրոն	-	-	-	theatre
համերգ	-	-	-	concert
թանգարան	353	…	…	museum
Իրավական ոլորտ				Law sphere
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	18	X	X	total crimes, during the year
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	5	X	X	of which - not grave crime
միջին ծանրության	4	X	X	medium crime
ծանր	8	X	X	grave crime
առանձնապես ծանր	1	X	X	special grave crime

[1] *Ցուցանիշները հաշվարկային են:*
The indicators are accountable.